

Mission Teacher
Мисия учител

ОГРАМОТЯВАНЕ НА УЧЕНИКА ЧРЕЗ ФОРМИРАНЕ НА МЕДИЙНА ГРАМОТНОСТ В ЕТАПА I – IV КЛАС

Златина Димитрова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Статията разглежда едно от най-популярните твърдения в дигиталната епоха – че децата, родени в годините на постоянен прогрес на информационните и комуникационните технологии, по естествен път развиват своята медийна грамотност. Затова битува мнението, че децата още в първите години след своето раждане придобиват всички необходими умения и компетентности за оцеляване в необятния свят на интернет и рисковата медийна среда. Но практиката показва, че това е само миг, който час по-скоро трябва да бъде развенчан. По подобие на всяка друга компетентност, която притежава съвременният човек, медийната грамотност също трябва да се усвоява и развива в българското училище.

Ключови думи: медийна грамотност; инструментална музика; образование

Ограмотяване и медийна грамотност

С прохождането на детето в медийния свят шансът да използва информационните и комуникационните технологии за нещо съзидателно и полезно, преди да е развило базови медийни умения, е минимален. Точно обратното – липсата на основни познания по отношение на медийната грамотност в пъти увеличава рисковете за подрастващите в медийния свят.

Това потвърждават и данните от национално представително изследване на тема „Онлайн поведение на децата в България“, проведено през 2016 г. от Националния център за безопасен интернет¹⁾. Проучването обхваща ученици на възраст от 9 до 17 години и техните родители, а основният извод от него е, че след години активна употреба на интернет повече от половината деца у нас не могат да преценят дали това, което четат във виртуалната мрежа, е вярна, грешна или фалшива информация.

Според това изследване българските ученици постоянно попадат на нова информация онлайн, но трудно могат да определят дали тя е вярна, или не. „Около 70% от тях научават нещо ново в интернет всяка седмица, но само половината се чувстват сигурни в умението си да преценят дали дадена информация е ис-

тина, или не. Те са по-скоро пасивни потребители на интернет, което им пречи да развиват социалните си умения и креативния си потенциал. Подрастващите все по-често попадат на вредно съдържание в интернет. Около 15 % от тях са били притеснени или уплашени от нещо, което са видели онлайн, което е ръст с около 10 % спрямо 2010 г.^{“1)}

Данните от изследването показват още, че българските деца рядко използват глобалната мрежа за своето образователно развитие, въпреки че са наясно с неограничените възможности на дигиталните технологии. „Самите те определят учебните дейности в интернет като второто най-полезно нещо онлайн за деца на тяхната възраст, но същевременно е по-вероятно да се занимават с 11 други дейности в мрежата, отколкото да учат онлайн. Само половината от тях използват интернет за цели, свързани с училище, веднъж седмично или по-често.“⁽¹⁾

Благодарение на медийната грамотност учениците могат с лекота да развиват своите умения за критично мислене, а те ще им бъдат полезни не само във виртуалния, но и в реалния свят. Тези знания ще предпазят децата от злоупотреби и посегателства онлайн, ще ги направят пълноправни участници, а не само консуматори в съвременната информационно-медийна среда, ще им помогнат да се научат да изразяват позиции по различни въпроси, които ги засягат.

Европа вече осъзнава нуждата от интегриране на тези умения в образователната система. През май 2016 г. Съветът на ЕС прие документ със заключения за нуждата от развитие на медийната грамотност и критично мислене чрез образование и обучение. Съветът отчита множеството ползи и възможности, които интернет и социалните медии могат да донесат, но също така подчертава потенциалните заплахи и опасности, които те могат да представляват. Заключенията се фокусират върху основната роля на образованието и обучението в подпомагането на учениците да станат медийно грамотни и отговорни граждани на бъдещето.

В тази връзка, образователната система в България спешно трябва да предприеме мерки за развиване на медийната грамотност и критичното мислене на учениците още в начален образователен етап, за да бъде гарантирана сигурността им в дигитално-медийния свят.

Нива на ограмотяване

Има основания понятието медийна грамотност да се свърже с грамотността и нивата на ограмотяване в българското училище.

Според общоприетото разбиране грамотността най-често се свързва с усвояването на четене и писане на родния език (или на езика, официален за дадената страна, където живее човекът). В същото време, поради липса на друга дума, грамотност се употребява в смисъл и на езикова грамотност (literacy), и на математическа грамотност (numeracy), а нерядко – и на грамотност в областта на природните науки, технологиите и др. Внимание заслужава твърдението на Мариана Мандева, че през последните години все по-актуална става „новата грамотност на XXI век“, включваща умения за справяне с дигиталните

технологии, за работа в мрежата с цел извличане и анализ на информация, за осигуряване на достоверност на намерената информация и т.н. В свят на глобализация и мултикултурни отношения грамотността се идентифицира в още една посока – определя се от културната ситуация и сама произвежда култура“ (Mandeva, 2017: 6). По този начин грамотността функционира в тесен (разбирана именно като четене и писане, т.е. предимно за да означаи „четивна“ и/или езикова грамотност) и в широк смисъл (разбирана като комплекс от „грамотности“, а нерядко и възприемана като синоним на компетентности).

Ограмотяването в българската образователна система се реализира на две нива – начално и напреднало. Според Мариана Мандева „задача на първото ниво е детето да „влезе“ в кода на писмеността ни – четене, писане. Осъществява се начално ограмотяване на ученика. Формират се умения за преход от графичните знаци към звуковата форма на думата като семантична единица (при четенето) и обратно – от звуковата форма към графичната (при писането), в единство с разбирането. Въпреки свързаността на техниката на четене и писане с разбирането през този етап вниманието на детето е прекалено ангажирано с кодиращи и декодиращи действия, свързани със звуковете, буквите, сричките, думите. Те, както и разбирането, са предмет на съзнателна дейност от страна на малкия ученик. На следващото ниво – втори / началото на трети клас, механизмите на четене и писане се стабилизират и обогатяват. Постига се свободно, гладко четене с фразова интонация, формират се умения за писане на кратки текстове в единство с разбиране на прочетеното/написаното“ (Mandeva, 2017: 14).

След влизането на България в ЕС у нас се разработват и внедряват държавни образователни стандарти и редица проекти за модернизация и развитие на образованието. Те са съобразени с изискванията на Европейската комисия за образование. В тези изисквания са дефинирани осем основни ключови компетентности, а тяхното овладяване е условие за пълноценна личностна и социална реализация.

Според Наредба 5 от 2015 г. за общообразователната подготовка „Учебният предмет БЕЛ изгражда основата на компетентностите по български език и на грамотността за четене и е пряко свързан с постигането на базова, функционална и комплексна грамотност“.²⁾

1.1. Началната грамотност включва умение за четене, писане, разбиране на прочетеното и написаното.

1.2. Базовата грамотност покрива минимално равнище, достатъчно за самостоятелно четене с цел самообразование.

1.3. Функционалната грамотност е способност за използване на знания и умения от ключови познавателни области с цел решаване на проблеми в различни ситуации.

В началния етап на основната образователна степен се полагат основите за придобиване на функционална грамотност, а именно базовата грамотност. Формирането на „основни умения за четене и за разбиране на текст, както

и за писане и за правилна употреба на езика“ на български език като самостоятелна мотивираща практика от учениците в края на IV клас се свързва с компетентностите, които се очаква да притежават те в края на обучението си (Програма за международно оценяване на учениците (PISA). Формирането на базовата грамотност е ключово по отношение на придобиването на ключовата компетентност „общуване на роден език“. Това означава свободно и успешно общуване на български език от малките ученици в устна и писмена форма. Изградената базова грамотност е ключова и за изграждане на останалите седем компетентности, определени от Европейската референтна рамка, тъй като формирането ѝ съдейства за пълноценното участие на учениците в обучението, развива личностния им потенциал и спомага за успешната им дейност в разнообразни сфери от обществената практика.

В този теоретичен контекст формирането на медийна грамотност в начален образователен етап се явява основна част от процеса на ограмотяване на малките ученици за придобиване на ключовата компетентност „общуване на роден език“. В този смисъл може да се твърди, че медийната грамотност е съставна част на грамотността.

Медийна грамотност

Терминът медия произлиза от латинската дума *medium* (средство, посредник), а в множествено число *media* (средства, посредници). В съвременния свят това понятие масово се употребява като аналог на термина СМК – средства за масова комуникация (печат, фотография, радио, кинематография, телевизия, видео, мултимедийни компютърни системи, включително и интернет). Гражданственост е придобил и терминът СМИ – средства за масова информация. За това във формулировката на понятието „медия“, което се използва в отделните страни, различни тълкувания няма.

В научната литература се възприема, че медии са всички средства за масово осведомяване, а тази теза поддържат водещи учени като А. Фьодоров, В. Гура, А. Короченский, В. Монастырский, С. Пензин, Л. Усенко, J. Pungente, I. Rother, D. Suess, Ch. Worsnop, R. Kubey. До края на XX век в понятието медии се включват печатните издания (вестници и списания) и електронните медии (телевизия и радио). За по-разпознаваеми и продуктивни като средство за информация и общуване днес се възприемат интернет издания, билбордове, мобилни телефони, компютри и интернет. Понякога тези средства за масово осведомяване се наричат медии от ново поколение (New-age Media). Те са предпоставка за развитието на една нова култура и се явяват динамично ядро за нейното развитие – чрез достигане на медийна грамотност, медийна култура и медийна образованост.

Понятието „медийна грамотност“ (*media literacy*) се въвежда активно с развитието на информационните технологии в края на XIX век. В научната литература се обособяват множество определения за това що е медийна грамотност, като всяко от тях се основава или включва четирикомпонентния модел на американския учен

Робърт Кюби. Според него в основата на медийната грамотност стоят ключовите думи достъп, анализ, оценка, продукция. В тези понятия той включва:

- за да са разпознаваеми, медиите трябва да са достъпни, т.е. хората трябва да имат неограничен от финансови, регионални, етнически и др. причини достъп до средствата за масова информация;

- хората трябва да са в състояние да анализират предоставяната им информация и да отделят пропагандата и манипулацията;

- на следващия етап идва необходимостта от реална оценка на видяното, прочетеното и чуто – хората трябва да могат да определят идеите, заложи в медийното съдържание, да открият ценностите, които медиата внушава, както и обратното – да отхвърлят пошлото, грозното;

- голяма част от хората имат възможност да произвеждат медийно съдържание и за да е качествено то, е необходимо да познават начините, по които се конструира тази информация, техниките за въздействие, които могат да се използват, аудиторията, към която е насочена продукцията, и др. (Kubey, 1997: 45).

Тази теория споделя и английската изследователка Соня Ливингстоун. Според нея моделът от четири компонента: достъп, анализ, оценяване и създаване, има предимството да бъде еднакво приложим в печата, радиото, телевизията и интернет. В своя статия за онлайн изданието Media@ LSE тя разглежда тези компоненти така.

1. Достъп

Достъпът е основан на динамичен и социален принцип. Щом се осъществи първоначалният достъп, развиващата се грамотност кара потребителите да променят постоянно и в голяма степен условията за достъп (ъпдейт, обновяване и разширяване на хардуерните и софтуерните приложения). Проблемът, който възниква от материалното и социалното неравенство, което се отразява на онлайн обучението и комуникацията, ще продължи.

2. Анализ

Заниманието с печатна и аудио-визуална техника се основава на редица аналитични познания. В областта на аудио-визията това включва разбиране на категориите, технологиите, езика и аудиторията на медиите. В момента аналитичните способности, свързани с интернет, са в началния си стадий, аудиторията тепърва ще трябва да развива тези способности и да се възползва от възможностите онлайн.

3. Оценяване

Оценяването повдига някои въпроси при уточняването на критериите за грамотност, като етически, политически, идеологически и/или икономически. Обхватът и целта на оценяването също са спорни – дали медийната грамотност е предназначена да доведе до демократичен, антиелитарен подход към онлайн презентациите, или ще се концентрира към по-традиционния, йерархичен подход.³⁾

Ето и още две определения, предложени в научната литература.

- „Медийната грамотност изисква човек да бъде активен, да има развити способности за възприемане, създаване, анализ и оценка на медиатекстове, да разбира

социокултурния и политическия контекст на функциониране на медиите в съвременния свят, условностите и представителността на системите, използвани в медиите; животът на такъв човек в обществото е пряко свързан с гражданската отговорност“ (Smelser & Baltes, 2001: 14).

– „Медийната грамотност трябва да помогне на хората да разбират, създават и оценяват културната значимост на аудио-визуалните и печатните текстове. Медийно грамотният индивид, какъвто трябва да има възможност да стане всеки човек, е способен да анализира, оценява и създава печатни и електронни медиатекстове“ (Aufderheide & Firestone, 2003: 37).

Повечето от изследователите и занимаващите се с медии неправителствени организации обаче са приели европейската дефиниция на медийната грамотност – „способност да се възприемат медиите, да се разбират и критично да се оценят различните послания на медиите и медийното съдържание, както и да се комуникира в защитена среда“. Целта на медийната грамотност е да повиши чувствителността на хората към различните медийни послания, с които те са заобиколени в ежедневието си – телевизионни програми, филми, изображения, текст, музика, уебсайтове и др. („Европейски подход към медийната грамотност в цифровата среда“, 2007).⁴⁾

Европейският подход към медийната грамотност в цифрова среда се основава на определението, дадено в Директива 2007/65/ЕК44, където е споменато, че „медийната грамотност“ се отнася до умения, познания и разбирания, които позволяват на потребителите да използват медиите ефективно и безопасно. Медийно грамотните хора са в състояние да упражняват информиран избор, да разбират естеството на съдържанието и услугите и да се възползват от пълния диапазон от възможности, предлагани от новите комуникационни технологии. Те по-добре предпазват себе си и семействата си от вредни или клеветящи ги материали. Следователно развитието на *медийната грамотност* във всички сектори на обществото следва да бъде насърчавано“.

Според определението, дадено в доклад на ЮНЕСКО, „медийното образование“ се отнася до всички медии, което включва печатното слово и графика, звук, движещи се изображения, представени чрез всеки вид технология. То гарантира, че хората се учат да:

- анализират и критично преосмислят медийните текстове;
- идентифицират източниците на медийните текстове и политическия, социалния, комерсиалния и/или културния интерес, които могат да имат създателите им в контекста на съдържанието;
- тълкуват посланията и ценностите, предлагани от медиите;
- избират подходящите медии за комуникиране на посланията си и начините за достигане до търсената аудитория;
- печалбата и производството им⁵⁾.

Според българския изследовател Мария Ст. Алексиева „Медийната грамотност е създаването на навик в аудиторията за задаване на въпроси, свързани с ог-

ромния медиен поток“. В своята статия „Релацията „медийна култура – медийно образование – медийна грамотност“ тя е категорична, че този навик трябва да бъде формиран както у най-малките, така и у най-възрастните ползватели на медийни продукти. „И той се изразява в способността ни да прилагаме критично мислене към всички медии – от музикалните видеоклипове, през билбордовете, които ни заобикалят, и се стигне до различните уеб продукти. В съвременния глобализиран и комерсиализиран свят при срещата с какъвто и да е носител на информация всеки един човек трябва да може да си задава въпроси, свързани с авторството и притежанието на медийния продукт, с интересите, които стоят зад него, с посланията, които му се отправят, и тяхната стойност. Медийната грамотност е подход, който ни учи да задаваме правилните въпроси, а дали ще стигнем до правилните отговори, зависи от факта на кого, къде и как ги задаваме“ (Aleksieva, 2014: 8).

От изнесената дотук информация може да се обобщи, че придобиването на медийна грамотност е образователен подход, чиято цел е да даде на потребителите на медии по-голяма свобода и избор, като ги учи как да получат достъп до медиите, да анализират, оценяват и създават медийни продукти. Понятието медийната грамотност трябва да се разбира като наклонностите на човека да намира, анализира, използва и произвежда вярна информация сред изобилието от медийни и дигитални източници и умения за ефективно и конструктивно взаимодействие с други хора в онлайн среда.

Формиране на медийна грамотност на учениците в начален образователен етап

Формирането на медийна грамотност на учениците в етапа I–IV клас в процеса на обучение се определя от избора на подходяща технология. Нейните параметри включват конкретни цели, учебно съдържание, методи, техники и средства за обучение според планираните равнища на усвояване на учебния материал. Въпросът „Как да се обучава така, че малките ученици да са медийно грамотни?“ е открит за българската образователна система. За да се постави началото, е необходимо да се изяснят образователните практики по света.

За целта ще представя част от изследванията на автори, работили в областта на медийното образование. В научната литература формирането на медийна грамотност се разбира като „процес на обучение въз основа на медийната култура в контекста на съдържанието на това образование, както и дейността на учителите и учениците. При неговото протичане трябва да се отчитат вариативността, импровизацията и диалогическата форма на преподаване и учене, както и изискванията на компонентите на учебния процес“.⁶⁾

Според медийният педагог А. В. Фьодоров за формиране на медийна грамотност могат да се използват следните методи:

- словесни (разказ, лекция, дискусия и др.);
- нагледни (наблюдаване на аудио-визуални материали);
- репродуктивни;

- изследователски;
- евристични;
- проблемни;
- игрови (моделиране на художествено-творческата дейност на създателите на медийния текст, импровизация и т.н.).

Тези методи се основават на следните дидактически принципи: социално-културното развитие на творческата личност в процеса на обучение, научност, системност, достъпност, нагледност, връзка на теорията с практиката, активност на аудиторията, преход от обучение към самообразование, връзка на обучението с реалността, положителна емоционална атмосфера, отчитане на индивидуалните особености на обучаемите.⁷⁾

И. В. Челишева предлага следната класификация на методите за формиране на медийната грамотност.

Според източника на получените знания:

- словесни (лекция, разказ, беседа, обяснение, дискусия);
- нагледни (илустрация и демонстрация на медийни текстове);
- практически (изпълнение на различни видове задачи с практически характер с медийни материали).

Според равнището на познавателна активност:

- обяснително-иллюстративни (съобщаване на медийни информации, възприемане на тази информация от аудиторията);
- репродуктивни (разработване и представяне от учителя на различни упражнения и задания въз основа на медийни материали, така че учениците да овладеят техниките да ги оценяват самостоятелно);
- проблемни (проблемен анализ на определени ситуации или медийни текстове с цел развиване на критическото мислене);
- евристични, изследователски (организиране на изследователско-творческата активност на учениците).⁵⁾

В този теоретичен контекст можем да направим извода, че най-голямо разпространение в практиката за формиране на медийна грамотност имат словесните, нагледните, репродуктивните, изследователските, евристичните, проблемните, игровите методи.

Изборът на подходяща технология на обучение в медийнообразователния процес в етапа I – IV клас се базира на цикли (блокове, модули за обучение) от творчески и игрови задания, които се използват в учебната и извънкласната дейност. Прилагането на един или друг метод и техника се определя от възрастовите и индивидуални особености на учениците, техните потребности, както и интересите им към медийното пространство, мотивите за общуване с медиите, нивото на възприемане на медийна информация. И още – изборът на определен метод или техника е тясно свързан с целите и конкретните задачи, които си поставя педагогът при осъществяване на медийнообразователния процес (сти-

мулиране на познавателните интереси, комуникативните умения, творческите способности и т.н.). Важен фактор при избора на определени методи са медийните средства, които ще използва педагогът при провеждане на медийнообразователните занятия. Те могат да бъдат печатни, аудио-визуални медии, приложни компютърни технологии и др.

Изводи

Без съмнение съвременните деца се нуждаят от критичен поглед към медийната информация, знания и умения за разкриване на скритите послания в нея. Формирането медийна грамотност в началния образователен етап I – IV клас ще помогне на учениците да развиват умения за критично мислене, да разпознават невярната информация и лъжливите внушения, да разбират как се създават и какви са целите на различните медийни послания, и в същото време да могат да използват пълноценно богатството от информация, за да се учат, образоват и развиват. Въпросът за обучението на малките ученици по отношение на тяхната медийна грамотност обаче продължава да е открит за българската образователна система. На този етап все още липсват учебни програми за формиране на медийна грамотност в начален образователен етап, което се явява основна част от процеса на ограмотяване на малките ученици за придобиване на ключовата компетентност „общуване на роден език“.

БЕЛЕЖКИ

1. Онлайн поведение на децата в България. Национален център за безопасен интернет, 2016.
2. Наредба 5 за общообразователната подготовка. МОН, 2015.
3. Livingstone, S. Media@LSE, 2010.
4. Европейски подход към медийната грамотност в цифровата среда, 2007.
5. Препоръките, отправени към Организацията на обединените нации за образование, наука и култура ЮНЕСКО, 1999: 273 – 274.
6. Чельшева, И. В. Методика и технология медиаобразования в школе и вузе, 2003.
7. Фьодоров, А. В. Медиаобразование: история, теория и методика, 2001.
8. Aufderheide, P., Firestone, C. Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. Queenstown, MD: The Aspen Institute, 2003.
9. Directive 2007/65/ec of the european parliament and of the council of 11 December 2007 amending Council Directive 89/552/EEC
10. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol. 14 / Eds.N.J.Smelser & P.B.Baltes. Oxford, 2001.

11. Kubey, R. Media Education: Portraits of an Evolving Field. In: Kubey, R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. — New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1997.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексиева, М. (2014). Релацията „медийна култура – медийно образование – медийна грамотност“. *Съвременна хуманитаристика*, 1.
- Ангелов, Б. (2007). *Медийна и комуникативна компетентност*. София.
- Динева, Е. (2012). Медийната грамотност в съвременния цифров свят и в България. *Съвременна хуманитаристика*, 2.
- Мандева, М. (2017). *Методика на обучението по български език и литература в I – IV клас. Начално ограмотяване*. В. Търново: Св. св. Кирил и Методий.

REFERENCES

- Aleksieva, M. (2014). Relaciata „mediyna kultura – mediyno obrazovanie – mediyna gramotnost. *Savremenna humanitaristik*.
- Angelov, B. (2007). *Mediyna I komunikativna kompetentnost*. Sofia.
- Dineva, E. (2012). Mediyna gramotnost v savremennia cifrov sviat i v Balgaria. *Savremenna humanitaristika*, 2.
- Mandeva, M. (2017). *Metodika na obuchenieto po balgarski ezik i literatura v I – IV klas. Nachalno ogramotiavane*. V. Tarnovo: Sv. Sv. Kiril i Metodii.

LITERACY OF THE STUDENT THROUGH THE FORMATION OF MEDIA LITERACY IN STAGE 1. - 4. GRADE

Abstract. The article explores one of the most popular claims in the digital era – that children born in the years of constant progress of information and communication technologies naturally develop their media literacy. Therefore, it is believed that children in the first years after their birth acquire all the necessary skills and competences for survival in the vast Internet world and the risky media environment. However, practice shows that this is only a myth, which should be rather denied. Like any other competence that modern man possesses, media literacy must also be mastered and developed in the Bulgarian school.

Keywords: media literacy; children; education

✉ **Ms. Zlatina Dimitrova, PhD student**

Department of Primary Education

Faculty of Pedagogy

University of Veliko Tarnovo “St. Cyril and St. Methodius”

Veliko Tarnovo, Bulgaria

E-mail: goldi_zlati@yahoo.com